

הרב יהודה שביב

בית חיינו

א

אל הארץ, ארץ ישראל, מתוודעים אנו לראשונה בתורה בפרשת לך-לך, עדיין אין שמה עליה "ארץ ישראל", שהרי אף ישראל עצמו עדיין אינו בעולם, אך היא הארץ. "ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ומולדתך ומבית אביך, אל הארץ אשר אראך". אברם אבי האומה הישראלית נדרש להנתק מארצו ממולדתו מבית אביו להתחבר אל... אל הבלתי נודע, אל הארץ, אך היכן היא? דרך כלל כשאדם שם פעמיו אל מחוז חפץ, עיניו משוטטות על הארץ בבקשת סימנים מנחים. אך אברם תחת התבונן בארץ חייב הוא לשאת עיניו אל-על ולצפות לסימן שמיימי שיצביע על הארץ היעודה לו.

מעשה אבות סימן לבנים.

שלא ככל הארצות ארץ ישראל, ושלא ככל העמים עם ישראל. עם רגיל השם פעמיו אל ארץ רגילה לכבשה ליישבה, לשמרה, — עיקר מעייניו בארץ עצמה, מבטו נעוץ על פני הקרקע, והוא בוחן דרכים וגישות ומצבים, אפשר גם שיחליט לוותר אם ימצא כי אין נתונים מספיקים ומספקים². לא כן עם ישראל ביחס לארצו. את סימני הדרך מבקש הוא למעלה משם יאותתו לו היכן היא. מתוך שהוא מביט בסימניו של ה' הקורא לו, הוא מגיע אליה. וגם אם למראית עין רגילה אין נתונים המאפשרים להגיע, הרי שבהליכה אל אשר מראה לו ה' מגיע הוא וגם יכול, יכול לארץ ויכול ליושבים בה.³

- 1 אמנם בסוף פרשת נח כבר נזכר שיצא תרח וביתו לילך אל ארץ כנען אך שם היא עדיין ארץ ככל הארצות ואינה הארץ.
- 2 שים לב: תרח וביתו יצאו מאור כשדים ללכת לארץ כנען, אך לא הגיעו עדיה ונשארו בחרן, אין זאת אלא שעכובים שונים מנעו מהם מהגיע. אברם לבדו אמור להגיע אליה, יען כי הוא הולך אחר סימניו של הקב"ה.
- 3 אפשר וזהו עומק חטאם של המרגלים והעם שמבטם על הארץ והדרכים לכיבושה וישובה היו אך מבטים ארציים הבוחנים את העובדות על פני השטח בלבד ולא הפיל מבטם אל העליון יותר, אל הסימנים השמיימיים המנחים אותם אל ארץ נחלתם. על כן גם אין לראות את העונש כתגובה על החטא אלא מצב שהחטא משמש לו סימן. אם המרגלים והעם בוחנים רק את חיצוניות הדברים אין הם ראויים ואין הם גם יכולים להכנס לארץ. ומכאן ל"עונש" חרף הכרות ה' "סלחתי כדברייך" כי אמנם סלח, אך המצב עדיין בעינו. וראה מאמרנו "ארץ אמונה" (הצופה עש"ק חזון תשל"ד).

שנים הם הסימנים המנחים: עמוד אש ועמוד ענן (שמות יג, כא) אפשר והענן סוכך בעד המציאות החיצונית הגלויה כדי לאפשר לעין להרקייע אל המציאות הפנימית העמוקה והעליונה כאחת המוארת בעמוד אש.

ב

"אשר אראך" — מה ומתי הראהו.

דברים הסתומים בכתוב באו חכמים וגילו.

"אמר רב לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר הלואי לא יהיו לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עוסקין בניכוש בשעת הנכוש, בעידור בשעת העידור. אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: לזרעך אתן את הארץ הזאת." (ב"ר לט, י).

ארץ בה עוסקים בישובו של עולם מנכשים עודרים חורשים וזורעים, היא הארץ אותה חמד אברהם לשבתו. והיא הארץ אליה קרוא הוא ללכת, ובה — לקרא בשם ה'.

אף לדורות יבואו, עת יהיו ישראל נתונים בגלות, ועיניהם מבקשות אות וסימן אימתי יש לשוב ולילך אל הארץ, זה הסימן מסור בידם.

"... ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה, מזה שנאמר, — ואתם הרי ישראל ענפכם

תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא." (סנהדרין צח ע"א).

ופירש שם רש"י — "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה מזה".

מדוע עמל של יצירה אות הוא לאברהם, ופריחה וצמיחה את לבניו אחריו?

ג

עוד יש להתבונן מה היה אברהם חסר בחרן? מדוע רדוף הוא לילך ממקומו ולבקש לו מקום אחר? (ראה סוף פרשת נח) ומדוע קרוא הוא על ידי ה' לזנוח את ארצו שלו ולשרך דרכו אל ארץ בלתי נודעת?

אף בחרן קרא הוא בשם ה'. מה הוסיף כאן בארץ כנען? למד ולימד, כי יחד עם הקריאה לאמונה הטהורה.

"ואת הנפש אשר עשו בחרן — א"ר אלעזר בן זימרא: אם מתכנסין כל באי העולם

לברוא אפילו יתוש אחד, אינן יכולים לזרוק בו נשמה, ואת אמרת ואת הנפש אשר

עשו? אלא אלו הגרים שגיירו... אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את

הנשים" (ב"ר, ל"ט, כא)

מה יכול הוא להוסיף ולעשות בארץ כנען על אשר כבר עושה הוא בחרן?

מה באמת עושה אברהם בארץ? עוסק הוא בישובו של עולם. נוטע אהלים, נוטע עצים (אשל), חופר בארות, מגדל צאן ובקר... קורא בשם ה'.

אף בחרן קרא הוא בשם ה'. מה הוסיף כאן בארץ כנען? למד ולימד כי יחד עם הקריאה בשם ה' יש לעסוק בישובו של עולם ותיקונו. ואולי גם, כי בזאת הארץ, עצם ההתעסקות בתיקונו וישובו של עולם היא הקריאה בשם ה'. כי בזאת הארץ חיי החומר עצמם ראויים להתקדש ועשויים להתקדש, עד להיותם הם עצמם עבודת הא-ל.

ונקבעה הלכה לבניו אחריו. ישובה של הארץ — מצוה היא, עבודת ה', כמוה כמצוות המיוחדות שבין אדם למקום.

"... נראה לענ"ד, רבי ישמעאל נמי לא אמר קרא ואספת דגנך אלא בארץ ישראל

ורוב ישראל שרויין בה, שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב ארץ ישראל

ולהוציא פירותיה הקדושים. ועל זה צייתה התורה ואספת דגנך... וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הרי נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. אבל כשאנו מפורזים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם... ועל זה אנו סומכים על רבי נהוראי במתני' סוף קידושין מניח אני כל אומנות שבועולם ואיני מלמד את בני אלא תורה היינו בחוץ לארץ וכנ"ל" (ה'חתם סופר" בחידושו לסוכה דף לו ע"א).

זה יעודו של אברהם אבינו ויעודם של בניו אחריו אותם יצוה לשמור דרך ה', לחיות חיי עולם הזה בקדושה, לעסוק בישובו של עולם ומתוך עסק זה לקרוא בשם ה'. רק ארץ ישראל היא הנבחרת לזה היעוד ובה הוטבעה הסגולה להיות נעבדת כעבודת ה' עבודת קודש.

ד

קודם שפעל בארץ ישראל הי אברהם יחיד ומיוחד, זר ומוזר, ושונה מכל הסובבים אותו. אחד היה אברהם בחיפושיו אחר האלקים ובאמונתו בו, ועם שעושה הוא נפשות הרי אלו נפשות בודדות, אך העולם כולו מצוי מעבר לו כשתהום עמוקה פעורה ביניהם.

"אהבת צדק — זה אברהם אבינו, שהפסוק הזה נדרש באברהם אבינו... שבשעה שראה הקב"ה כל אותם הדורות שהיו עכו"ם, ואברהם עמד ופירש מהם ולא הושה להם. אלא היו כולם עובדי כוכבים ומזלות, ואברהם עמד ונתחכם מאליו, ועבד הקב"ה לכך כתב בו, 'ויגד לאברהם העברי' (בראשית יד, יג) מהו העברי? — שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד, והיה אוהב להקב"ה ועובדו, לכך קורא אותו הקב"ה 'עברי'" (פסיקתא רבתי פל"ג).

סגולות הארץ ומרכזיותה, הופכים את אברהם המצוי בקצה, לאישיות מרכזית המלכדת את היושבים כולם, עד שתוארו בפי יושביה הוא — "נשיא א־להים". והם מדגישים כי נשיא הוא בתוכם

"נשיא א־להים אתה בתוכנו" (בראשית כג, ו).

"ר' ברכיה פתח: 'אחות לנו קטנה' (שיר השירים ח) אחות לנו קטנה — זה אברהם אבינו שאיחה את כל באי העולם. בר קפרא אמר: כזה שהוא מאחה את הקרקע" (ב"ר לט, ג).

שהרי עתה אף הוא כמותם, חורש וזורע וחופר בארות ומגדל עדרים. הוא המלמדם כי עבודה זאת רצויה וחשובה לפני הא־ל הרוצה בתיקונו של עולם. סימן לבנים.

כל עוד ישראל שרויים בין האומות שונים הם מהם, הם מעבר אחד והעולם כולו מן העבר האחר. בארצות האומות עבודת ה' של ישראל רוחנית היא ובה הם מתגדרים, סטייה מזו הדרך משמעה מעבר אל הצד האחר, התבוללו תבין האומות. כשונים כמצויים מן העבר אין הם יכולים להשפיע על האומות, אין הם יכולים למלא יעודם להיות אור לגויים. על כן קרואים הם לבוא לארץ נחלת אבותם. בה אמורים הם לעשות בכל מלאכה בבית ובשדה, לבנות ממלכה על כל מאפייניה המוסדיים והחברתיים, ולקרוא בשם ה'. לא כתוספת אלא בעצם הבניה והיצירה. להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש.

ה

באמת זו נקודת השוני שבין דת ישראל לשאר דתות. כי דת ישראל מקיפה את החיים כולם, יהודי עובד ה' באמת, עובד הוא בכל אשר יעשה, כהדרת התנא באבות "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" (פ"ב, יב).

ומכיון שעבודה שכזאת תתכן רק בארץ ישראל, הרי שיהודי שבחו"ל גם אם יהודי כשר וטוב הוא, עבודתו היא זרה.

"ישראל שבחוץ לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה הם" (ע"ז ח. 4). עבודתם כמוה כעבודת פולחן של גויים (להבדיל), המנותקת מעולם החיים המעשיים, ולעתים קרובות עומדת בניגוד להם ומטיפה להינזרות ולפרישות. הוא שזעק דוד "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לאמר: לך עבוד אלהים אחרים" (שמ"א כו). "וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים אחרים: אלא לומר לך כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים" (כתובות קי ע"ב).

1

שמא תאמר: הן רבות המצוות שחייב האדם בישראל לקיימם גם בשהותו מחוץ לארץ, ומדוע יחשב כעובד עבודת כוכבים? אמנם חייב במצוות רבות, אך לקיימם אין הוא מקיימם. הא כיצד?

נתפרש הדבר בעקבות מאמר חכמים.

"... אעפ"י שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ, היו מצוינים במצוות. שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וחזרה לבית אביה, אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך כשתחזרי לא יהיו עליך חדשים, כך אמר להם הקב"ה לישראל; בני, היו מצוינים במצוות שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים, הוא שירמיהו אמר: הציבי לכם ציונים" (ספרי, עקב, מג).

ומרחיב הרמב"ן

"... החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות, והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ. (ואם כן מדוע המורה עבירת עריות בארץ ישראל יותר מאשר בחו"ל). אבל סוד הדבר בכתוב שאמר (דברים לה ח-ט), 'בהנחל עליון גוים בפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים... כי חלק ה' עמו... והנה השם הנכבד הוא א-להי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם. אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב, היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו, זרע אוהביו... והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצוות להיותם לשמו..."

ואמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים, בתנו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לא-להים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ג ומגלים עריות...

והנה בחוצה לארץ, אע"פ שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלימה... ואמרו בתוספתא דע"ז (פ"ה, ה) הרי הוא אומר (בראשית כח, כא) ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לא-להים, ואומר לתת לכם את ארץ כנען, — כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לא-להים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לא-להים, וכן הוא אומר (יהושע ד, יג): כארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה', ואומר (דב"ה"א, כב, יח): 'ונבשה הארץ לפני ה' ולפני עמו, כי תעלה על דעתם שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום, אלא כל זמן שהן עליה כ' כאילו

היא מכובשת, הא אינם עליה אינה מכובשת, ומן הענין הזה אמרו בספרי... אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל היו מצוינים במצוות שכתחזרו לא יהיו עליכם חדשים משל... והנה הכתוב שאמר ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות, (שהרי במצוות התלויות בארץ כתרומות ומעשרות, ודאי נפטרים מחובת קיומם בחו"ל). ופירשו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ, כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה' ולפיכך אמרו בספרי (ראה, פ), וירשתם אותה וישבתם בה ושמתם לעשות' — ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה... " (פירושו לויקרא יח, כה).

ז. פתח דבריה של תורה

מכאן פתח להבנת רעיונו של רבי יצחק, אותו הציב לנו רש"י בתחילת פירושו לתורה. "אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'מהחדש הזה לכם' שהוא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית? משום 'כח מעשיו הגיד לעמו, לתת להם נחלת גוים' שאם יאמרו אומות העולם לישראל: ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". אם גם למדנו מדבריו עד כמה חשובה הסברת צידקת התנחלותינו בארץ — אף ובעיקר באוני אומות העולם — עדיין התמיהה במקומה עומדת, וכי בשל כך צריך לפתוח מבראשית? ומה היה מקרא חסר לו אכן פתחה תורה — שעיקרה הוראה והדרכת מצווה והנהגות — במצוה הראשונה, ובסופה היו באות הבהרות לזכויותינו על הארץ? אלא שבאמת ענין ארץ ישראל קודם למצוות כי הוא בסיס לו. אין המצוות מצוות אלא בארץ ישראל, אם המצוות מהוות תורת חיים הרי שארץ ישראל היא הבית בתוכו נרקמים אותן חיים. על כן קודם למצוות יש לבנות את הבית בתוכו תקיימנה המצוות. ראוי לו לכל בן ישראל להתחיל לימודו בתורה בענינה של ארץ ישראל, בהגברת זיקתו עליה, בידיעה הודאית כי היא ורק היא הנתונה לו. כי בה ורק בה יוכל לחיות חייו, כי היא הבית, בית חייו, ובלעדיה לא רק שבית אין לו, גם חיים אין לו וכשהיא קטועה חייו קטועים. היא הבסיס עליו יכוון הוא, עליו יכונו תורתו ומצוותיו.